

# ANILARDAN HAREKETLE İZMİR'DE 20. YÜZYIL EDEBİYAT HAYATI\*

*Nuray ASAN*

**Özet:** Bu çalışmada, anı türünün tanımı ile kapsamı üzerinde durulmuş ve 20. yüzyıldan başlamak üzere kronolojik sıra gözetilerek İzmir çerçevesinde dönemin edebiyat hayatı anılar ışığında incelenmiştir. İzmir'deki edebiyat hayatının şekillenmesinde siyasi yapının rol oynadığı görülmüş ve değişen yönetimle birlikte edebiyat hayatının da değiştiği saptanmıştır. Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde kaleme alınmış anılarla Cumhuriyet döneminde yazılmış anılar arasındaki temel farklılığın yazarların İzmir'e bakış açılarından kaynaklandığı gözlenmiştir. Ayrıca, yazarların kente karşı geliştirdikleri aidiyet duygusunun anıları etkilediği ve dolayısıyla edebiyat hayatını belirlediği kanısına varılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Türk Edebiyatı, anı, hatıra, İzmir, Şair Eşref, Tevfik Nevzat, Türkçü Necip, Halit Ziya Uşaklıgil, Halikarnas Balıkcısı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

## **Moving from Memoirs to Literary Life in Izmir in the 20<sup>th</sup> Century**

**Abstract:** This study focuses on the definition and scope of the memoirs, and starting from 20<sup>th</sup> century, the literary life of the period within the framework of Izmir has been examined in the light of memoirs within chronological order. It is seen that the political structure has a role through the formation of literary life, and it is identified that the literary life also changes with different powers. It is observed that the differentiation between periods of Tanzimat and Servet-i Fünûn memoirs to period of Republican memoirs is based on the authors' points of view to Izmir. In addition, it is concluded that the authors' feeling of belonging to the city affects the memoirs, and therefore it determines the literary life.

**Key words:** Turkish Literature, memoir, Izmir, Şair Eşref, Tevfik Nevzat, Türkçü Necip, Halit Ziya Uşaklıgil, The Fisherman of Halicarnassus, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

## **Giriş**

René Wellek ve Austin Warren, *Yazın Kuramı* adlı yapıtta yazınsal türü salt bir ad olarak düşünmez ve yapının katıldığı estetik törenin yazınsal türün niteliğini belirlediğini söyler. Onlara göre yazınsal türler yazarı kendine uymaya zorlayan, daha sonra da yazar tarafından zorlanan kurumlaşmış ilkelerdir. Yazınsal tür de bir "kurum"dur (Wellek, 1982, ss. 309-310). Bu bağlamda anı

---

\* Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında Prof.Dr. Bilge Ercilasun danışmanlığında hazırlanarak 2011 yılında sunulan "Anı Türü Eserlerde İzmir" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

türü, yazarın aynı zamanda anlatıcı da olduğu durumlarda yazarın yaşamından kesitler sunduğu için yazara uymakta, yazarın kurallarına göre şekil almakta ama zamanla bağımsız bir tür hâline gelince de yazarı kendi kurallarına uymaya zorlamaktadır. Anı türünün “kurum”laşmasını sağlayan yazar, sonrasında bu kurumun koyduğu kuralların uygulayıcısı konumuna gelmektedir.

Batılı kaynaklara bakıldığında anı türünün tanımı yapılırken öz yaşam öyküsünden hareket edildiği gözlenmektedir. William Harmon ve C. Hugh Holman, *A Handbook to Literature*'da anıyı herhangi bir olayın doğrudan bir parçası olan ya da o olaya tanıklık eden kişinin anlattığı öz yaşam öyküsel biçim olarak tanımlamaktadır (Harmon, 2000, ss. 312-313). William Zinsser, *On Writing Well* adlı yapıtında diğer yazı türlerinin anı türü kadar kişisel deneyimlerin köklerine inemediğini ve kişinin dramını ya da hayatının eğlenceli yönlerini anı yazarken doğrudan ortaya koyduğunu ifade etmekte ve anı yazarının kendi geçmişindeki savaş ya da sosyal sarsıntılar gibi alışılmadık olayların yaşandığı döneme okuyucunun dikkatini çekmek istediğini söylemektedir. Anının asla yaşam öyküsünün bir özeti olmadığını da altını çizmektedir (Zinsser, 2006, ss. 134-135). Bu bilgiler ışığında anı türünün tanımı ve özellikleri konusunda şunlar söylenebilir: Bir kimsenin başından geçen, kendi döneminde ortaya çıkan olay ve olguları, bilgilerine, gözlem ve izlenimlerine bağlı kalarak anlattığı yazılara “anı” denmektedir. Anılar, insanoğlunun yaşadığı, geride bıraktığı olay ve olguları anlatma, başkalarıyla paylaşma gereksiniminden doğmuştur. Anılar, yaşanılmakta olan zaman dilimini değil, yaşanılmışı anlatmaktadır. Anı yazarlarının işlevi, kişisel öykülerini anlatmaktan çok, bir döneme ayna tutmak, o dönemi aydınlatmaktır. Anıların bir bölümü yaşanan olaylar, geride kalan yıllar ve yılları yönlendiren olgularla ilgili olduğu gibi, bir bölümü de belirli alanlarda ün yapmış kişilerle ilgili olabilmektedir (Özdemir, 1999, s. 260).

### **Anılarda İzmir**

Anı türünün tarihsel gelişimine paralel olarak İzmir'deki edebiyat hayatının anı türü eserlerde yer almaya başlaması ancak Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemlerindedir. Zaten Türk edebiyatında anının bağımsız bir yazı türü hâline gelmesi ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yani Tanzimat Edebiyatıyla mümkün olmuştur. Türk edebiyatında daha önceleri tezkirelerin, seyahatnamelerin ya da rûznamelelerin bir bölümünde yer alan anı, Tanzimat Edebiyatından itibaren edebî tür olma kimliğini nispeten kazanmış ve edebiyatımızda yerini almaya başlamıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde, gerek II. Abdülhamit döneminin baskıcı kimliği gerekse yaşananları anlatma ve bunların unutulmasının önüne geçme kaygısı, anı türünün düz yazı türleri içerisinde tercih edilmesini bir anlamda zorunlu kılmış ve İzmirli edebiyatçılar dönemin edebî yaşamını anlatan anılarını kaleme

almaya başlamışlardır. İzmir'deki edebiyat hayatındaki canlılık bu yüzyılın başında gerçekleşmiş ve gerek yayın hayatındaki hareketlilik gerekse sanatsal faaliyetlerdeki artış, kentlin edebî çehresini etkilemiştir. İzmir'in edebiyat hayatını ortaya koyan pek çok anı bu dönemde yazılmıştır.

İzmir'in edebiyat hayatı, şair ve yazarları konusunda yazılmış, anı türündeki ilk eser, Şair Eşref'in *Deccal* adıyla Mısır'da yayımladığı iki ciltlik kitabının ilk cildir. Şair Eşref, bu yapıtı yazma nedenini şöyle açıklamıştır:

Deccâl evvelce gazete olarak çıkmak için hazırlanmıştı. Fakat buralarda pek çok gazeteler çıkıp batmış olduğundan bunun kitap şeklinde çıkması daha münasib olacağına ba'zı tecrübe-kârân ahbâb ihtâr etti. Ben de kabul ettim. Çünkü yazdığım şey hangi şekilde olursa olsun evvel-emirde ahîren gördüğüm bir zulüm ve yalanı neşr etmekte. Deccâl'in gazeteye nispetle daha muhalled ve daha mücelled bir yolda zuhûru arzusu fakîrânemde muvafık geldi. Bunu bu kitapta yazdığım vech ile sırf kendi felaketimi, kendi âsâr-ı perîşânımı, kendi hissiyât ve meşhûdâtımı neşre hasr edeceğim (Eşref, 1907, s. 3).

*Deccal* (1. Kitap) başlığıyla 1904 yılında çıkan bu kitapta Eşref, hayatının kısa bir dönemini, yani İzmir'in ünlü gazetecilerinden Tevfik Nevzat ve Hafız İsmail'le birlikte, bir ihbar yüzünden 1902'de İzmir'de tutuklanmalarını, kendilerine yöneltilen suçlamaları ve yapılan mahkeme sonucunda aldıkları cezaları anlatır. Uğradığı haksızlıkları ve gördüğü kötü muameleyi *Deccâl*'de anılarının yanı sıra yergi şiirleriyle de anlatan Eşref, II. Abdülhamit döneminin panoramasını çizmekte ve baskıcı yönetime ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Yapıt, biçimsel olarak ele alındığında şiir ve düz yazıyla sağlanan bütünlük dikkat çekmektedir. Eşref, bozuk düzenle ilgili eleştirilerine şiirlerinde, başından geçen olaylara ise anılarında yer vermiştir. *Deccâl*'de dönemin canlı edebiyat hayatının Tevfik Nevzat ve Hafız İsmail gibi gazeteciler üzerinden aktarıldığı söylenebilir. Düşüncenin suç sayıldığı bir ortamda varlığını sürdürmeye çalışan bu yazarlar, İzmir'deki edebiyat hayatının sıkıntılarını da dile getirmişlerdir.

İzmir'deki edebî hareketin canlanmasını sağlayan, haksız cezalara rağmen fikirlerini sonuna kadar savunan ve yerginin ilk akla gelen ustalarından olan Şair Eşref'in anıları sadece *Deccal*'le sınırlı değildir. Ermenekli Hasan Rüştü *Yeni Anadolu* ve Mehmet Şeref *Anadolu* gazetesinde Eşref'e dair anılarını yayımlamışlardır. Şair Eşref'e ait birkaç anı *Yanık Kurt* gazetesinin 12 Şubat 1926 tarihli sayısında Hüseyin Rıfat tarafından "Unutulmaz Hatıralar" başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu anılar da genel olarak Eşref'in baskıcı yönetime karşı eleştirel tavrını yansıtmaktadır (Arıkan, 2008, ss. 300-302).

İzmir'le ilgili ikinci önemli edebî anı, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* adıyla 1936'da beş cilt hâlinde yayımladığı eseridir. Halit Ziya Uşaklıgil, kırk yaşına

kadarki yaşamını kronolojik sırayla ve ayrıntılı olarak *Kırk Yıl*'da anlatmış ve bir dönemin yaşam biçimini, tarihsel ve sosyal olaylarını, fikir ve sanat hareketlerini gerçekçi bir bakışla görüntülemiştir. Uşaklıgil, dönemini ve edebiyat ortamını devrin baskıcı anlayışına tarihine ters düşecek biçimde doğruları anlatarak tarihe ışık tutmuştur.

Halit Ziya, *Kırk Yıl*'ın başında hatıralarının izini sürme nedenini açıkladıktan sonra çocukluk döneminden, yaşadıkları evden ve evin düzeninden sorumlu olan dadı ve hizmetkârlardan söz eder. Babasının, eğitimi için harcadığı çabanın altını çizer ve bu çabanın edebî merakını canlandırmadaki yerini vurgular. Halit Ziya'nın okuma merakının gelişmesinde çocukluk ve gençlik yıllarında aldığı eğitimin, bulunduğu çevrenin ve Batı edebiyatını tanımış olmasının büyük etkisi vardır. Halit Ziya'nın çocukluk yıllarını içeren anılarda dikkat çeken önemli noktalardan biri dedesiyle olan iletişimidir. Okuma merakını geliştirmede ve kültürel altyapısını oluşturmada dedesinin büyük rol oynadığını anlatan yazar, dedesinin sayesinde kitap okuma alışkanlığı kazandığını söylemiş ve bu durumun İstanbul'dan kitap sipariş etmenin yolunu açtığını ve kendisinin edebî birikiminin günden güne beslendiğini belirtmiştir.

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'da toplanan anılarının asıl önemi İzmir'in edebiyat hayatını okuyucuya sunmasından kaynaklanır. Halit Ziya sayesinde İzmir'deki fikir hareketleri hakkında bilgi edinilir, basın hayatındaki ilerlemelere ve yaşanan edebî tartışmalara tanık olunur. Öğrencilik yıllarından itibaren edebiyata olan yatkınlığı dikkat çeken Halit Ziya'nın yazar kimliğinin oluşmasında bu yıllarda bulunduğu ve tanık olduğu edebî ortamların payı büyüktür. Özellikle Bıçakçızâde İsmail Hakkı ile Tefvik Nevzat, Halit Ziya'nın gelişiminde ve edebî kimliğinin şekillenmesinde büyük paya sahiptir. Bıçakçızâde'den ders aldığı yıllarda onunla ve Tefvik Nevzat'la ilgili gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

“Hakkı Efendi” denilince sarıklılar ufak bir kıskançlık duygusunu, belki de onu kendilerinden ayrılmış görmekten duyulan bir gücenikliği gizlemeye çalışarak susarlar, başkaları da açıkça onun adına beğenme sözleri katmaktan çekinmezlerdi. Ben ilk karşılaşmamızdan başlayarak onu kendisinden faydalanılacak bir büyük saymakta gecikmedim: Bence en büyük üstünlüğü kendi kendisini yaratıp ortaya çıkarmasıydı, yalnız kendisini değil, Tefvik Nevzat'ı da o yaratmış ve ortaya çıkarmıştı.

Aramızda tek bir çatışma noktası vardı: Ben aşırı bir Garpçı iken o aşırı bir Şarkçı idi. Bu iki aşırılığa benim söyleşmeye, onun fikrini müdafaya düşkünlüğümüzün taşkınlıkları katılınca aramızda her zaman tutuşmaya hazır kıvılcımlar çatırdardı. Ne kadar isterdim ki onun Batı'ya da yumuşakça bakan bir beğenme görüşü olsun, nasıl ki ben Doğu'ya bakarken öyle yapardım.

Tefvik Nevzat tamamıyla başka bir yaradılıştta, başka bir huyda idi; nasıl olup da buluşmuşlar ve bir kere buluştuktan sonra o derece ahlâk zıtlığı

içinde nasıl olup da ayrılmamışlardı. Bunun tek sebebi Tevfik Nevzat'ın uysallığında idi. Onun her şeye dayanan, isteğinin, fikrinin her karşısında olanı sabır ile karşılayan, ya gülerken susan, yahut pek olmazsa öfkesini göz yaşlarından alan bir hâli vardı. Benden iki yaş büyük, Hakkı Efendi'den iki yaş küçük, boyca, cüssece, hele kuvvetçe her ikimize de kim bilir ne kadar üstün iken aramızda bir çocuk gibiydi. Onun isteyeceği bizim istediğimiz, düşüneceği bizim düşündüğümüzüzdü; öyle ki Hakkı Efendi'nin Doğusuna ne kadar eğilmiş idiyse benim Batıma da aynı kendini bırakışla eğilirdi. Onunla ikimiz el ele tutuşarak Batı'dan Doğu'ya, Doğu'dan Batı'ya dolaşmalarda o her zaman biraz daha Doğu'dan uzaklaşmış olarak çıkardı (Uşaklıgil, 1969, ss. 122-123).

Halit Ziya, Bıçakçızade İsmail Hakkı ile Tevfik Nevzat'tan beslendiğini, edebî kişiliğinde her ikisinden de izler taşıdığını ifade ederken etkilendiği bu kişiler arasındaki tezatlığa da dikkat çekmiştir. Mizaç olarak birbirinden tamamen farklı bu iki edebiyatçının bir arada bulunmasını hayretle karşılamının yanında bu durumun tartışma ortamı yaratarak edebî hayatlarına hareketlilik getirdiğini ifade etmektedir.

Halit Ziya, hayatının yirmi sekiz yılını İzmir'de geçirmiş ve edebî anlamda belli bir altyapı edindikten sonra İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'a taşındıktan sonra sağlam kalemiyle Türk edebiyatına yön veren yapıtlar ortaya koymuş ve yazar kimliğinin olgun örneklerini vermiştir. İstanbul'a taşınma konusundaki heyecanını anılarına yansıtan yazar, İzmir'den ayrılmadan önce anısının bulunduğu her mekânı ziyaret etmiş, anılarını tazelemiş ve kendince İzmir'e veda etmiştir. Yapıtını İstanbul'daki anılarıyla sonlandıran yazar, annesine duyduğu özlemden hareketle yazdığı *Kırk Yıl*'ı, İzmir'e veda ederek ve İstanbul'la ilgili kaygılarını dile getirerek tamamlar. İzmir'de yaşanmış uzun, huzurlu yılların ardından İstanbul, Halit Ziya'nın gözünü korkutmakta ve bütün olumsuz yönleriyle kendisini çağırılmaktadır. Bu noktada, İzmir'deki hayatın İstanbul'a göre daha rahat, güvenli ve sorunsuz olduğu, yazarın da İzmir'deki yaşamından hoşnut olduğu söylenebilir. Yazara göre, İstanbul'daki edebiyat ve meslek hayatı kıskançlıklar, iftiralar ve çirkinliklerle doludur ve o, bütün bunları göze alarak yola çıkmaktadır.

Halit Ziya'nın, ölümünden sonra 1950'de basılan *İzmir Hikâyeleri* adlı kitabı da İzmir'le ilgili hatıralarını bir araya getiren başka bir önemli eserdir. Büyük acılar yaşadığı hayatının son yıllarında büyük bir bezginlik içinde çocukluk ve gençlik yıllarının İzmir'ine dönen yazar, bu kitapta toplanan yazılarında *Kırk Yıl*'da anlatmadığı akraba çevresini, çocukluk yıllarının konak hayatına ait tipleri anlattıktan sonra dikkatini İzmir'in tanınmış halk tiplerine çevirerek bunların ilgi çekici portrelerini çizer, onlara yeniden hayat verir. *İzmir Hikâyeleri*'nde toplanan yazılar, Türk edebiyatında bir dönemin İzmir'ini, bu dönemin sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde yansıtan yüksek edebî değere sahip yazılardır (Huyugüzel, 2004, s. 32).

Eşref ve Halit Ziya'nın hatıralarının hemen arkasından söz konusu edilmesi gereken üçüncü önemli hatırat, 1900-1902 yıllarında İzmir'de bir "Türkçe Yazmak Çığı" açan, Türk yazı dili ve Türk edebiyatı konusundaki görüşleriyle İzmir'de birçok yazarı etkileyerek daha sonra Selanik'te ortaya çıkan "Yeni Lisan" hareketinin doğmasına zemin hazırlayan Necip Türkçü'nün hatıralarıdır. "İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi" başlığıyla *Anadolu* gazetesinde yayımlanan ancak yarıda kalan bu hatıralar, "İzmir'in sözde bir Türklük ve dil savaş ve tarihi"ni yazmak amacıyla kaleme alınmıştır. Burada Necip Türkçü, "Ön Söz" kısmında Selanik'te ortaya çıkan Yeni Lisan hareketi üzerinde durarak bununla İzmir'deki dil hareketi arasındaki yakınlık ve uzaklıkları ortaya koyar ve Yeni Lisan hareketinin bir eleştirisini yaparak ihmali mümkün olmayan tespit ve değerlendirmelerde bulunur (Huyugüzel, 2003, s. 3). Dil konusunda yaptığı çalışmalarda Necip Türkçü'yü destekleyen edebiyatçılardan biri Mehmet Şeref Bey, diğeri ise Tefik Nevzat'tır. Necip Türkçü onlardan güç alarak *Hizmet* gazetesinde yer alan dil yazılarında Türkçeyle ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

Mademki ilerlemek istiyoruz, bizi bilgice, düşünüşçe, anlayışça, hulâsa her şeyce acıklı bir gerilikte bırakan ne olduğu belirsiz bir dile erkekçe yol vererek onun yerine bütün soydaşlarımızın konuştuğu ve güzelce anlaştığı dili geçirmekten başka çare yoktur. Karanlıkları içinde kaldığımız cehaleti, için için varlığımızı kemiren bir düşman yerine tutarsak, buna karşı askerle silah, bilgi ve maarif ise de, bu da ancak ileriki makalelerde vasıflarını sıraladığım bir dille yapılabileceğinden başa yine dili(Türkçe)mizi geçiririz. Ama yeryüzünde konuşulan dillerin içinde bilmeceye benzeyen, ne öğrenilebilir ve ne de öğrenilse işe yarar bir dille maarifin yayılmasına girişmektense hiç kimildanmamak daha yollu ve daha makuldur. Bize düşen kendilerine böyle bir iyilik edilmek istenilenlerin dilini, eğer yürekte isteniyorsa, alıp kullanmaktır. Bu bence en yüce, en büyük alçalıştır (Olgun, 1971, ss. 50-51).

Türkçü Necip'in dil konusunda gösterdiği duyarlılık dönemin bazı yazarları tarafından reddedilmiştir. Bunlardan özellikle gelenekçi çizgide varlığını sürdüren Bıçakçızâde İsmail Hakkı, Türkçü Necip'e sadece dil konusunda değil, yazarın *Hizmet*'te yayımlanan diğerkonulardaki yazılarına da karşı çıkmış, eleştirilerde bulunmuştur. Aynı tavrı Türkçü Necip de göstermiştir. Bıçakçızâde'nin yazdığı "kadın" konulu makalelerine Türkçü Necip karşı çıkmış ve Bıçakçızâde'nin haksız olduğu noktaları saptamaya çalışmıştır. Yalnız, bu tartışmalarda dikkati çeken husus, Bıçakçızâde'nin dayanağı olmadan Türkçü Necip'e karşılık vermesi ve sözü gereğinden fazla uzatmasıdır (Gökçek, 1990, ss. 98-106).

Sultan Abdülhamit dönemi İzmir'inin edebî, fikrî ve sosyal yönünü veren hatıralardan sonra hem Abdülhamit hem de II. Meşrutiyet Dönemi'nin edebî ve sosyal yönlerini yansıtan iki hatıra yazarı daha vardır. Bunlardan birisi yaşadığı

dönemde “Şark Feylesofu” adıyla tanınan Hidayet Keşfi, diğeri ise “Eşref’in Peyki” olarak tanınan Hüseyin Rıfat’tır. Hatıraları gazetelerde tefrika hâlinde kalan bu iki yazardan Hidayet Keşfi, *Anadolu* gazetesinde 1932 yılında yayımlanan *Feylesofa Göre Otuz Sene Evvelki Tilkilik Âlemleri* başlıklı hatıralarında İzmir’in Türk havasını en iyi yansıtan eski semtlerinden Tilkilik’te tanıdığı halk tipleri ve şair ile yazarlar hakkındaki hatıralarını anlatır. Bülbül Hafız, Hacı Poyraz, Namık Hoca, Kasir Hoca gibi medrese ve tekke âlemlerinden gelen kişiler, Kadınhanlı Emin Bey gibi siyasî sürgünler, Şahbaz Ali, Kuşbaz İsmail gibi halk tipleri ve Tokadîzade Şekip, Maraşlı Kâmil, Bıçakçızade Hakkı gibi şair ve yazarlara dair ilgi çekici anekdotlara yer verir. Hidayet Keşfi, 1933’te *Halkın Sesi* gazetesinde de bu hatıralarına devam etmek amacıyla “Yeni Portreler” başlıklı bir sütun açmış olmakla birlikte bu yazılar bir süre sonra hatıra yazıları olmaktan uzaklaşarak siyasî ve güncel yazılara dönüşmüştür. Türk edebiyatında Eşref’le ilgili anekdotları ve şairin bilinmeyen şiirlerini gün ışığına çıkarmış olmasıyla tanınan Hüseyin Rıfat da çeşitli İzmir gazetelerinde hatıralarını yayımlamış önemli bir hatıra yazarıdır. *Vakit*’teki *Eşref ve Hayatı* başlıklı seri yazısının yanı sıra 1926’da *Hizmet* gazetesinde tefrika ettiği *Benim Gözümlle Hizmet’in Tarihi* başlıklı hatıraları uzun süre çalışmış olduğu bu gazetenin yayın hikâyesini ve kapanışını vermesi, İzmir basın tarihinin bir yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. 1934’te *Anadolu* gazetesinde yayımlanan *Eski Devrin Meşhur Simaları: Ölümlerle Mülâkatlarım* başlıklı hatıraları ise Sultan II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri İzmir’indeki fikir ve edebiyat hayatının önemli isimlerine dair değerli bilgiler veren dikkate değer bir yazı serisidir. Abdülhamit dönemi İzmir’inde şair ve yazarlar üzerindeki baskılar, soruşturma ve sürgünler, Meşrutiyet Devri’nde esen şiir modaları, ünlü gazeteciler ve tanınmış halk tipleri gibi konularda bu yazı serisi önemli bir kaynak niteliğindedir. (Huyugüzel, 2004, s. 33).

İzmir’in edebiyat ortamına katkıda bulunmuş ve anılarında İzmir’e yer veren Tokadîzade Şekip, günümüzde çok az tanınmış olmakla beraber, yaşadığı devrin önemli yazar ve şairlerindedir. Bu devirde İzmir’de Mehmet Necip (Türkçü) ile birlikte üstad olarak tanınan iki kişiden biridir (Çağın, 1994, s. 181). Tevfik Nevzat gibi onun hayatı da tutuklanmalar ve yasaklarla geçmiştir. Tokadîzade’nin hayatında yer alan en önemli olay, oğlunu kaybetmesidir. Oğlunu kaybettiği gün, Tokadîzade de kendi hayatını sonlandırmıştır. Bıçakçızade İsmail Hakkı ile arasında geçen tartışmalar, Tokadîzade’nin hatıralarında yer almaktadır. Bu tartışmaların temeli genellikle dönemin şiir ve edebiyat anlayışı üzerinedir. Tokadîzade Şekip’in anılarını topladığı derli toplu bir yapıtı bulunmamaktadır, bu anılar kimi gazetelerde yayımladığı köşe yazılarında anlattığı kadarıyla sınırlıdır.

İzmir'in edebiyat hayatına dair bilgiler veren ve Şair Eşref ile Halit Ziya dışında yukarıda adı geçen yazarlar, dönemin gazetelerinde -genellikle seri şeklinde-anılarını yayımlamışlardır. Dönemin edebiyat hayatı *Anadolu, Hizmet* gibi gazetelerde yayımlanan yazılar aracılığıyla canlılık kazanmıştır. Bu çizginin dışında kalan ve Türk edebiyatının tanınmış yazarları arasında yer alan bazı İzmirli yazarlar, edebiyat hayatıyla ilgili anılarını uzun yıllar geçtikten sonra kaleme almışlardır. Bu yazarlardan biri de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Yakup Kadri'nin İzmir'le bağlantısı memleketi olan Manisa'dan kaynaklanmaktadır. Yazar, çocukluk yıllarını bu kentte geçirmiştir. İlk öğrenimini Manisa'da tamamladıktan sonra, İzmir İdadisinde okumaya başlamıştır ve bu okul sayesinde Ömer Seyfettin ve Şahabettin Süleyman'la tanışmıştır. Bu okulda Akhisarlı Abdullah Rahmi Bey'le yaptığı arkadaşlık sayesinde Fransızca'yı öğrenmiş ve Batı edebiyatını yakından ve ilk elden takip etme şansını yakalamıştır. *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda rastladığımız bu bilgiler yazarın 1903-1905 yıllarına aittir ve bu süre zarfında yazar, Servet-i Fünûn Dönemi yapıtlarının neredeyse tamamını okuduğunu belirtir (Karaosmanoğlu, 1969, ss. 9-10). Yakup Kadri'nin bu eserinde olaylar kimi zaman kronolojik sıra takip etmemektedir, yazar anılarını hatırına geldiği şekilde kaleme almıştır. İzmir İdadisinden sonra İstanbul'da ve yurt dışında devam ettirdiği eğitiminin ardından, tekrar İzmir'de yaşadığı yıllarda daha önce tanıştığı Ahmet Haşim'le bir dostluk ilişkisi kurar. O yıllarda Ahmet Haşim, İzmir'de Fransızca öğretmenliği yapmaktadır. Ahmet Haşim'e kendi kaldığı pansiyonun yakınlarında bir ev kiralamış ve ona şehir kılavuzluğu yaparak şehri gezdirmiştir. Yakup Kadri için Ahmet Haşim'le geçirdiği zaman dilimi çok kıymetlidir çünkü onunla çay sohbetlerinde Fransız simgecilerinden söz edebilmekte ve edebiyat söyleşileri yapabilmektedir. Yakup Kadri'nin anıları, gazetelerde yayımlanan anılardan farklı karakterdedir çünkü anılarını gazetelerde yayımlayan İzmirli yazarlar daha yerel çapta etkili olurken Yakup Kadri'nin anıları daha ulusal özellikler göstermektedir. Yakup Kadri'nin İzmir anılarında Şahabettin Süleyman, Ömer Seyfettin ve Ahmet Hâşim gibi Türk edebiyatının önde gelen sanatçalarına rastlanmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi İzmirli olmayan ama hayatının bir bölümünü İzmir'de geçiren ve İzmir'de geçirdiği yılları anılarına taşıyan bir diğer yazar Halikarnas Balıkcısı olarak tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Halikarnas Balıkcısı, *Resimli Hafta* dergisinin 13 Nisan 1925 günlü sayısında, *Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?* başlığı ve "Hüseyin Kenan" imzasıyla yayımlanan yazısı nedeniyle üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürülmüş ve Bodrum'a yolculuğu dolayısıyla İzmir'de kısa süreliğine kalmıştır. *Mavi Sürgün*'de sürgün sürecini anlatırken "Böylece İzmir" bölümünde İzmir'deki anılarına yer vermiştir. *Mavi Sürgün* yazarın çocuklarının öğrenimi



dolayısıyla İzmir'e taşınacağı haberiyle sona ermektedir<sup>1</sup>. Yazarın İzmir anıları dönemin edebiyat hayatını anlatmaktan çok, kendi hayatından bazı kareleri okuyucuya sunmaktadır. Çağrışım gücü yüksek olan ve aynı zamanda karşıtlıkları bünyesinde barındıran bir ada sahip olan *Mavi Sürgün*, yazarın ince ayrıntılarla gözlem gücünü yansıttığı, sözcük seçimine özen gösterdiği, kısa ve öz cümle kullandığı, betimlemelere dayalı özgün bir yapıttır. Yazarın samimiyeti anılarına aksetmiş ve anılarının inandırıcı etkisini kuvvetlendirmiştir. Yazarın kullandığı, yer yer günlük konuşma dilinden izler taşıyan sade dili, yapıtı akıcı yapmanın yanı sıra vermek istediği anlamı da güçlü kılmıştır. Dolayısıyla *Mavi Sürgün*, Halikarnas Balıkçısı'nın edebî kişiliğini yansıtan bir anı kitabı olarak tanımlanabilir.

Cumhuriyet dönemi İzmir'ini ve bu dönemin edebiyat hayatını, Samim Kocagöz gibi İzmirli olmayan ama hayatının büyük bir bölümünü İzmir'de geçiren yazarların hatıralarında da bulmak mümkündür. 1916'da Söke'de doğan ve liseyi İzmir'de okuduktan sonra hayatını Söke ve İzmir'de geçiren Samim Kocagöz, 1989'da yayımladığı *Bu da Geçti Yahu* adlı hatıralarının bir kısmını İzmir'in edebiyat hayatına ayırır ve Halikarnas Balıkçısı ile Fethi Savaşçı gibi yazar ve şairlere dair hatıralarını anlatır (Huyugüzel, 2004, s. 34).

Necati Cumalı'nın 1990'da yayımlanan *Yeşil Bir At Sırtında* adlı hatıralarında da çok az olmakla birlikte Cumhuriyet dönemi İzmir'inin izleri sürülebilmektedir. İzmirli (Urla) olmasına rağmen anılarında İzmir'e fazlaca yer vermemesi ya da İzmir'deki anılarından yüzeysel olarak söz etmesi şaşırtıcıdır ama yazarın yaşayan İzmir'i eserlerine yansıtması da bir o kadar ilgi çekicidir. Türk edebiyatının “yaşlanmaz ve uslanmaz şair çocuğu” olarak tanımlanan Necati Cumalı hayatının büyük bir bölümünü Urla'da geçirmiş ve Urla'daki evi Kültür ve Sanat Evi'ne dönüştürülmüştür. 21. yüzyılın ilk günlerinde vefat eden Necati Cumalı, kasaba kültürünün bir toplumun yaşamında ne büyük bir rolü olabileceğinin altını büyük bir ustalıkla çizmiş, yapıtlarında Urlalıları yaşatmıştır. Özellikle Urla ve İzmir çevresine ilişkin gözlemlerini, kadın erkek ilişkilerini, kendi yaşamından izlerle birleştirerek hikâye ve romanlarına konu etmiştir (Atilla, 2002, ss. 87-88). Dolayısıyla Halikarnas Balıkçısı gibi Necati Cumalı da anılarında dönemin edebiyat hayatını anlatmak yerine kendi edebî kişiliğini yaşadığı coğrafyadan nasıl beslediğini anlatmayı seçmiştir.

Tarık Dursun K.'nin *Ben Unutmadan, Geçti Akşam Suları (Ben Unutmadan 2), Gâvur İzmir Güzel İzmir ve Kokulu Kentler* adlı yapıtları, İzmir'de geçen

<sup>1</sup>Azra Erhat, *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı* adlı eserinde Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın kendisine yazdığı mektuplara ve bu mektupların kimisinde İzmir'deki yaşantısına yer vermiştir. Ayrıca, hatıralarını kaleme aldığı *Mavi Sürgün* adlı yapıtının ortaya çıkışını ve bu yapıtı yazma sürecini, bu mektuplarda anlatmaktadır (Erhat, 2002, ss. 128-137).

anılarını içermeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. *Gâvur İzmir Güzel İzmir*, yazarın hayatında önemli yere sahip kişileri İzmir aracılığıyla yansıtır. Tarık Dursun K.'nin anılarında da göze çarpan dil ve anlatımdaki yetkinliği ve edebî kişiliğinin nasıl şekillendiğidir. Yazarın kendi edebiyat hayatı ön plandadır ve dönemin edebiyat hayatıyla ilgili kesin saptamalar yapılamamaktadır.

İzmir'deki edebiyat hayatını yer yer yansıtan bir başka hatıra kitabı da Mehmet H. Doğan'ın *Şimdi Uzaklardasın* (1998) adlı yapıtıdır. Yazar bu kitabında, Cemal Süreya'yı ilk gördüğünde nasıl şaşkına döndüğünü anlatır. Şair, Doğan'ın kafasındaki şair imgesinden ziyade,

eskiden orta büyüklükteki hemen her iş yerinin duvarında asılı duran “peşin satan-veresiye satan” levhasındaki peşin satana, kasasında deste deste banknotlar olan şişman, göbekli, bir koltuğa yan gelmiş, ayak ayak üstüne atmış, elinde kalın bir puro, belinden saatinin kösteği sarkan adama...<sup>2</sup>

benzemektedir.

Bütün eleştiri çalışmalarını İzmir'de yürüten tanınmış eleştirmen Mehmet H. Doğan'ın birtakım portrelerden oluşan hatıraları İzmir'deki son elli yıllık edebiyat hayatını yer yer yansıtmaları bakımından önemlidir (Huyugüzel, 2004, s. 35).

Refik Durbaş, “ilk gençliğinin, geç ihtiyarlığının kişisel tarihi” olarak adlandırdığı *Anularımın Kardeşi İzmir* adlı yapıtında, anılarını toplamış ve özellikle 1960'lı yılların İzmir'ine dikkat çekmiştir. Yazar, anılarının yanı sıra şair kimliğini de yapıtta kullanmış ve yapıtın bir bölümünü şiirlerine ayırmıştır. Yapıtta toplanan yazıların çoğu *Yeni Yüzyıl*, *Ateş* gazeteleri ile *İzmir İzmir*, *Beko Haber* ve *Kedi* dergilerinde daha önce yayımlanmıştır. Yazar, “İzmir'in biten değil, anıları sürekli tazeleyen bir kent” olduğuna inandığından, bu yazıları gözden geçirip yenileyerek yapıtına almıştır. Yazar, yapıtında edebiyatın aynası olarak dönemin dergilerini işaret etmekte ve “60 Kuşağı” olarak adlandırılan şair ve yazarların toplu çıkışında edebiyat dergilerinin önemli payı olduğuna inanmaktadır. *Evrin*, *Adam Öykü*, *Ludingirra*, *Defter*, *Ütopiya* dergilerinden söz eden yazar, bu dergiler aracılığıyla dönemin etkin yayın hayatı hakkında bilgi vermiştir. Refik Durbaş'ın anılarında dikkati çeken temel unsur, şair kimliğinin yapıta yansımalarıdır. Yapıtın geneline şiirsel söylem egemendir.

Edebiyat hayatını anlatan hatıralara, İzmir'i anlatan bazı araştırma kitaplarında da rastlanmaktadır. Yaşar Aksoy'un *Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi* adlı eseri

<sup>2</sup> Bk. <http://kitapzamani.zaman.com.tr/kitapzamani> (14 Mayıs 2011).

bu türdendir ve yazar, bu yapıtında Karşıyakalı ünlü yazarlardan Salah Birsel<sup>3</sup>, Attilâ İlhan, Samim Kocagöz, Tarık Dursun K. ve Şükran Kurdakul ile geçmişe yolculuk yapmış ve bu yazarların anılarını aktarmıştır. Bu yazarların anılarından hareketle kısmen de olsa dönemin edebiyat hayatına dair izler bulunmaktadır. Örneğin, Salah Birsel'in anılarında Nahit Ulvi Akgün'le yaptığı sohbetler dikkat çekicidir. Yaşar Aksoy, Salah Birsel'in anılarından söz ettikten sonra Attilâ İlhan'a geçmiş ve Attilâ İlhan'ın hayatında Karşıyaka'nın önemini vurgulamak istemiştir. Attilâ İlhan, anılarını, genellikle şiir kitaplarının sonunda "Meraklısına Notlar" şeklinde kaleme almış, bir eser şeklinde yayımlanmamıştır. Attilâ İlhan'ın birçok şiiri zaten anılarının özeti niteliğindedir ama İzmir, Attilâ İlhan'ın edebî kişiliğini şekillendiren ve düşünce dünyasına yön veren bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Şükran Kurdakul da Karşıyakalı yazar ve şairlerden biri olarak İzmir'le ilgili düşüncelerini ve eski İzmir'i Yaşar Aksoy'a anlatmıştır. Kurdakul'un anılarında yer eden esas düşünce, İzmir'in güzelliğinin çarpık kentleşmeyle yitirmeye yüz tutmuş olmasıdır. Aynı zamanda çağdaşı olan gazeteci ve yazarları anarak İzmir'e sağladıkları yararlar konusunda da fikrini belirtmiştir. Özellikle *Yeni Asır* gazetesi yazarlarından Asım Kültür'le yakınlığından söz eden Kurdakul, dönemin düşünce hayatından edebiyat hayatına oranla daha çok söz etmiştir.

## Sonuç

20. yüzyıldan itibaren çeşitli yazarlar, anılarında İzmir'deki edebiyat hayatını anlatmış ve bu yüzyılda yaşananların İzmir'in edebiyat hayatına etkisini ortaya koymuşlardır. İzmir'deki edebiyat hayatını anlatan anıların büyük bir bölümü Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemlerinde kaleme alınmıştır. İstibdad dönemi baskısının yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönem anılarının hareket noktasını sürgün, özgürlük, düşünce özgürlüğü ve Türkçülük konusu oluşturmuştur. Sonraki yıllarda, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatından itibaren anıların çehresi değişmiş, siyasi ve toplumsal olayların yazarın bireysel kimliğine etkisi anılarda işlenir hâle gelmiştir. İkinci kuşak sayılabilecek Cumhuriyet Dönemi yazarları, anılarında İzmir'in edebiyat hayatını anlatmak yerine kendi edebî kişiliklerini besleyen öğeleri ön plana çıkarmışlardır.

İzmir'deki edebiyat hayatını anlatan Şair Eşref ve Tevfik Nevzat'ın anıları "düşünce özgürlüğü" noktasında toplanmaktadır. Bu yazarların anılarının büyük bir bölümü gazetelerde yayımlanmıştır, dolayısıyla anılarında basın hayatının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Tokadîzade Şekip, Türkçü Necip ve Bıçakçızâde İsmail Hakkı arasında yaşanan çatışmalar gazeteler aracılığıyla edebiyat hayatına yansımış ve bu kişilerin anılarında kendini göstermiştir.

<sup>3</sup> Salâh Birsel'in *Yanlış Parmak* adlı günlük türündeki yapıtı yazarın diğer yazarlarla anılarından izler taşır. 1992'de, Bostanlı'da Orhon Arıburnu'yla görüşmesi ve ona sürpriz doğum günü hazırlaması bunlardan bazılarıdır (Birsel, 1996, ss. 113-114).

Hidayet Keşfi ile Hüseyin Rıfat'ın gazetelerde yayımlanan anıları dönemin şair ve yazarları hakkında önemli ayrıntıları içermektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil, anılarında kişisel tarihine ve ferdi olaylarına ağırlık vermekle birlikte, dönemin edebî faaliyetlerine de yer vermekte, Batı edebiyatının benimsenmesinde etkili olan yöntemlerin altını çizmekte ve *Hizmet* gazetesinin önemine dikkat çekmektedir. Halit Ziya'nın anıları siyasal ve toplumsal sorunları irdelemekten çok, bireysel düzleme oturtulmuştur. Yazarın hayat hikâyesinden önemli karelerin anlatıldığı bu anılar, aslında Halit Ziya'nın başarılı bir yazar olma serüveninin ifadesi niteliğindedir. Dönemin şair ve yazarları hakkındaki bilgilere onun yazar kimliğinin gölgesinde ulaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi yazarlarından ikinci kuşak olarak adlandırabileceğimiz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarında dönemin edebiyat hayatına yer verildiği söylenebilir. Halikarnas Balıkcısı, Necati Cumalı, Samim Kocagöz, Salah Bırsel ve Tarık Dursun Kakinç'in anılarında İzmir'deki edebiyat hayatı değil, kendi edebî kişiliklerinin nasıl şekillendiği anlatılmaktadır.

İzmir'e anılarında yer veren yazarların kente bakış açılarının İzmirli olma durumlarına göre değiştiği söylenebilir. Yaşar Aksoy ve Refik Durbaş gibi İzmirli yazarların yapıtlarında kenti yüceltme ve kente hayran olma duygusunun ön planda olduğu görülür çünkü bu yazarlar için İzmirli olmak bir ayrıcalıktır ve İzmir'e sadakatlerini göstermenin tek yolu da yaşadıklarını kalıcı kıldıkları yapıtlarından geçmektedir. Bu yazarların kentle ilgili gözlemlerinde duygularının ön planda olduğu gözlenmektedir fakat İzmirli olmayan ama hayatının belirli bir dönemini İzmir'de geçirmiş yazarların anı türünde gösterdiği edebî başarı İzmirli yazarlara nazaran daha yüksektir. Bu noktada, Türk edebiyatında önemli yerlere sahip bu yazarların edebî birikimlerinin ve ifade güçlerinin etkili olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak birinci kuşak yazarlar İzmir'deki edebî hayatı, siyasal ve toplumsal zeminde kaleme almışken ikinci kuşak yazarlar daha çok bireysel zemine indirgemişlerdir. Siyasi koşullar İzmir'deki edebiyat hayatının hareketli geçmesini sağlamış ve bu durum birinci kuşak yazarların anılarında kendini göstermiştir. İkinci kuşak yazarların anılarında ilk kuşak yazarlarında görülen, edebiyat hayatını renklendiren ve daha çok gazetelere yansıyan kişiler arası çatışmalara rastlanmamaktadır. Bu bağlamda, anılardan hareketle 20. yüzyılın başında İzmir'deki edebiyat hayatının siyasal olaylar nedeniyle hareketlilik kazandığı, ilerleyen yıllarda ise yazarların bireysel tavırlarının edebiyat hayatını şekillendirdiği ve yönlendirdiği söylenebilir.

## Kaynakça

- Aksoy, Y. (1988). *Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi*. İzmir: Hisdaş Ltd.
- Arıkan, Z. (2008). *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*. II. Cilt – II. Kitap. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Asan, N. (2011). *Anı Türü Eserlerde İzmir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Atilla, A. N. ve Öztüre, N. (2002). *Vourla (Urla'da Zamana Tanıklık)*. İzmir: Öztüre Holding Kültür Yayınları.
- Birsel, S. (1996). *Yanlış Parmak*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çağın, S. (1994). *Tokadizade Şekip'in Eserleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Durbaş, R. (2001). *Anılarımın Kardeşi İzmir*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Eroğlu, Y. (2011). *Yazarın Parayla İmtihanı*.  
<http://kitapzamani.zaman.com.tr/kitapzamani>.
- Gökçek, F. (1990). *Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Harmon, W. and C. H. Holman. (2000). *A Handbook to Literature*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Huyugüzel, Ö. F. (2003). *Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1969). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Olgun, İ. (1971). *Necip Türkçü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, E. (1999). *Sözlü Yazılı Anlatım Sanatı Kompozisyon*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şair Eşref. (1904). *Deccâl – Birinci Kitap*. Mısır.
- Uşaklıgil, H. Z. (1969). *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Wellek, R. ve Austin Warren. (1982). *Yazın Kuramı* (Y. Salman ve S. Karantay, Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Zinsser, W. K. (2006). *On Writing Well*. New York: Harper Collins Publishers.

